PAVLI BENII EVGVBINI

DE HVMANITATIS STVDIIS

ORATIO.

IN QVA OSTENDITVR HVIVSMODI ſtudia tum eſſe difficillima, ac multarum magnarumque artium ſcientia indigere, tum iucunditatis eſſe plenisſima, & pulcherrima animi ornamenta continere.

Quibus omnibus perfectus Humanitatis Doctor deſcribitur ac fingitur.

Habita Patauij in publico Gymnaſio xvij. Kal. Apr i Anno M. DC.

PATAVII.
Apud Franciſcum Bolzettam. Anno M. DC.

ILLVSTRISSIMIS ac Sapientiſsimis Patauini Gymnaſii Moderatoribus

Franciſcus Bolzetta.

QVam Patauino Gymnaſio, hoc eſt amplisſimo Sapiẽtiæ domicilio optimarũque artium theatro, illuſtrando curam ac diligentiam impenditis Triumviri Illuſtrisſimi, ea ſanè cum hactenus mirificè omnibus probata eſt, tum maximè in eo deligendo enituit qui in hac luce hominũ politiores literas atque Humanitatis ſtudia profiteretur ac traderet. Etſi enim præclara nobis de eo ſperanda erant, qui in Almo Vrbis Gymnaſio iam tot annos Philoſophiam docuiſſet; maiora ex illo expectanda qui uaria doctrinarum monumenta literis conſignaſſet, ac nobilem doctrinæ & eloquentiæ laudẽ collegiſſet, ſic tamẽ ille attigit publicum hoc doctrinarum munus, vt ſpem expectationẽque omnem quamlongisſimè ſuperarit. Quapropter dum mihi interim, quin Academiæ uniuerſæ, ſed inprimis Venetæ Nobilitati, talem Doctorem ac tantum ſummopere gratularer, eundẽque Ariſtotelis Poeticã magno cum Auditorum concurſu & plauſu explicantem audirem, nihil mihi antiquius eſſe potuit quàm ut meam uel potiùs Patauinæ Academiæ Ciuitatiſque uniuerſæ lætitiã uobis Triumviris Optimis declararem. Quid plura? cum

ex eo Orationem impetrassem quam de Humanitatis studijs disertissimam habuit & lucutentam; eam sanè; quoniam expeteretur ab omnibus, typis mandare, ac nomini vestro; quod fœlix faustumque sit, consecrare non dubitaui. Quam sanè rem eo feci libentiùs, quòd cum Authoris sensum & uoluntatem, anteaquam eiusmodi Orationem in lucem ederem, explorare ac pertentare cœpissem, facilè persensi tum demum id ei non iniucundum immo gratissimum fore, cum uobis Moderatores Optimi ac sapientissimi dicanda esset. Nam cum interpretem optimum & gratiosum (sic enim ille) nactus sim, cur non libentissimè feram hanc eis qualiscunque sit meæ erga illos obseruantiæ significationem dari? Valete Triumuiri Illustrissimi: atque ut celeberrimum hoc Sapiẽtiæ theatrum & domicilium pristinam gloriam uobis authoribus non æquet solùm, sed superet & antecellat, singulari industria atque prudentia uestra (quod instituistis) perficite. Datum Patauij x. Kal. Aprilis Anno Salutis M.DC.

Oratio

ORATIO.

NEmo, ut opinor, diuinæ ſapientiæ ſtudium, cum humanis artibus ac diſciplinis æquo animo contulit unquam; qui non moleſtiſſimè ferret humanas doctrinas diuinis anteponi; quique Sapiētiæ principatum rerum diuinarum contemplationi extorqueri, ac cæteris ſtudijs artibuſque deferri, nō indignisſimè pateretur. Mihi ſanè, cum doctrinarum omnium ſpeciem intueor animo, atque illarum pulchritudinem & dignitatem diligenter expendo, ſapienter ac propè diuinè feciſſe uidentur illi, qui in diſciplinas omnes imperium ac dominatum rerum diuinarum studio detulere. Etenim, ſi quis rectè æſtimet, is eſt diuinæ ſapientiæ ſplendor, id decus, ea maieſtas, ut quemadmodum purpura coloribus, metallis aurum, Sol reliquis aſtris, ſic cæterarum illa doctrinarum pulchritudini, forma & pulchritudine antecellat. Verùm, ſi quis attentiùs æſtimet, quæ tandem ex ijs artibus ac diſciplinis ſit difficillima ad comparandum, is ſanè id totum politioribus literis tribuat quas Humanitatis appellarūt Maiores noſtri, atque ad eas acceſſum longè arduum eſſe, fateatur neceſſe eſt. Admirabitur hoc fortaſſe quiſpiam, ac magnopere uerebitur, ne interim, quoniam difficilia pulcherrima haberi ſolent, nobis ipſi blandiamur, ac ſtudijs induſtriæque noſtræ plus æquo tribuamus. Verùm id ita eſſe res ipſa docebit, atque apertè, ut ſpero, perſpicueque docebit. Quare agite Auditores optimi; ac dū de politioris literaturæ difficultate diſſero, hoc eſt quanta ſiue linguarum cognitione, ſiue authorum omnium ſtudio ac doctrinarum uarietate, ſiue reconditarum rerū lectione, ſiue dicendi ſcribendique exercitatione, contineatur, oſtendo; adeſte animis, mèque pro incredibili benignitate ueſtra ad finem uſque dicentem attendite: ſpero enim fore, ut facilè intelligatis, parique conſenſio ne-

ſenſione ſtatuatis,me nihil gratiæ, nihil ſtudiis induſtriæque noſtræ,ſed ueritati omnia tribuere:nec labores cōmendare noſtros,aut nobis ipſos blandiri, ſed potiùs in tam graui ac perdifficili munere noſtri imbecillitatem ingenij inſcientiamque pertimeſcere. Tametſi,cum oſtendero huius doctrinæ poſſeſſionē arduo in loco eſſe collocatam, nec ſine ingenti labore comparari poſſe, efficiam quoque ac demonſtrabo, tum iucunditatis atque honeſtatis eſſe pleniſſimam,tum clariſſima humanæ vitæ præſidia, pulcherrimaque animi ornamenta continere.

Iam itaque ponite uobis ante oculos,Auditores optimi, pulcherrimū Doctrinarum quaſi Chorum, ac ſingularum munus officiumque perpendite: intelligetis enim reliquas doctrinas certis finibus circumſcriptas eſſe,ac ſingulas definitum tueri munus: cum tamen noſtra hæc pluribus ex artibus ſtudijſque conflata ſit, ac nullius definitæ regionis terminis ſepta teneatur. Quapropter uerſantur quidem Dialectici in magna artis ſubtilitate, ac celeres quidā in eis requiruntur animorum motus,fateor,præſertim verò ſi perſpicua minimeque fallentia præcepta tradere, ac perfectæ ſcientiæ uias oſtendere uelint. Acerrimo quoque ingenio is exiſtat oportet,qui Naturæ ſubtilitatem rimetur ac phyſicas rationes tradat. Egregia etiam illius eſſe debet ſcientia, teſtataque induſtria, qui Medicinam non ſine laude profiteri cupiat. Nobilis item in eo doctrina eniteat neceſſe eſt, qui ſiue peritus Geometra, ſiue Aſtrologus non indoctus, ſiue clarus Arithmeticus, ſiue Muſicus non inſuauis, habendus ſit. Excellens quoque in eo ſapientia iudiciumque depoſcitur, qui tanquam Oraculum cæteris prępoſitus ſit,ut conſulentibus de iure reſpondeat. Sed & præclara ineſſe illi debet prudentia, qui ad moralem ciuilemque ſcientiam informet alios, & de uitæ officijs præcipiat cum dignitate. Magna denique uis ingenij in eo requiritur, qui ſtudeat altiſſimarum cauſarum ſapientiæ; ac ſiue vnis humani ingenij præſidijs, ſiue diuinæ lucis auxilio fultus,diuina omnia contempletur. Veruntamen iſtarum doctrinarum ſtudia & munera certis finibus circunſcripta

ſunt

sunt,seque ipsa per se tuentur singula. At uerò qui studia profitetur Humanitatis, huic curricula multiplicium sermonum ingredienda sunt, nullumque disciplinæ genus, nulla ingenuo uiro digna cognitio, non attingenda. denique quemadmodum huius oratio ex multarũ magnarumque artium cognitione efflorescat oportet, ita etiam perpetuos pro ijs labores subeat necesse est.

At enim dicuntur ista quidem a uobis, atque in gymnasijs uestris dissipantur alacriter: quin etiam, vt est facile Athenienses Athenis laudare, inter politioris literaturæ uiros nõ dicuntur solùm ac magnificè prædicantur, sed creduntur etiam. Verùm apud eòs, quibus reliquarum doctrinarum studia in ore uigent, atque adeò conquiescunt in sinu ipso, uersantur in magna obscuritate ac dubitatione. Quapropter nisi rationibus, ijsque grauissimis, docueris tuum istud studium tot tantarumque artium ac doctrinarum cognitionem postulare, nos sanè interim nullam tibi authoritatem ac fidem adiungendam putamus.

Ergo, quoniam rationes postulatis, rationibus agam, sicque agam Illustrissimi ac Sapientissimi Proceres, ut alios iudices nullos mihi appellandos, sed rem totam iudicio, integritati, sapientiæque uestræ committendam censeam. Ac primùm quidem mitto, Auditores, quæ sese nobis primo loco obijciunt Grammaticorum quasi spinas atque dumeta, quæ innumera sunt illa quidem, & dissensionibus opinionúque varietate plenissima. Et tamen cum philosopho ac cæteris omnibus, qui orationis munditiam & elegantiam non profitentur, ea plerúque dissimulare, sæpè etiam contemnere liceat, a nobis ne minima illorum pars sine crimine prætermitti potest. Quin etiã istiusmodi tricæ atque molestiæ, nisi barbarè & inquinatè loqui uelimus, & quã profitemur artem prodere, vsque adeò curiosè sunt nobis conquirendæ omnes ac discutiendæ, sed quid dico discutiendæ? immo verò deuorandæ, vt vel hoc uno Humanitatis studia laboriosissima sint iudicanda. Taceo deinde Prosodiæ rationes ac syllabarum numeros & dimensiones, quæ immensi penè operis sunt atque laboris. Cum enim

facilè

facilè accidere posſit, ut plurimarū uocum numero ignorato, uerba interdum, ſiue ſoluta illa ſint, ſiue certis numeris adſtricta, præpoſterè pronuncientur & inconditè, ac ſummatim non ad numerum cadant, profectò ſpiſſæ huiuſmodi minutisſimæque offenſiones diuturno ſtudio ac labore ſuperandæ ſunt atque obterendæ omnes; niſi tamen aut riſum mouere, aut barbari imperitique haberi, interdumque etiam ſybilis explodi uelimus. Prætereo quoque interim Græce linguæ intelligētiam. Vt enim liberalis eruditio ac diſciplina ſine græcis literis iacet; ita græcarum literarum cognitio ardua ac ſexcentis difficultatibus impedita eſt. Hæc inquam omnia libenter prætereo Auditores; quia etſi magna ſunt ac difficilia, & niſi ex ſcientiſſimo magiſtro excipiātur, ætas propè omnis in illis ſit conterenda, ad maiora tamen, atque auditu iucundiora, mea feſtinat oratio.

Atque, ut de Poetarum cognitione dicam priùs, quæ & ipſa noſtri huius ſtudii propria eſt, quis obſecro politiores literas deguſtauit unquam, qui non facilè animaduerterit Poetas latisſimum nobis laboris campum obiicere? Conuertite quæſo animum Auditores ad græcorum latinorūque Poetarum multitudinem, recolite ingentem illorum uarietatem, euoluite cogitatione apologos, ænigmata, fabulas, ac recōditas omnes uariiſque inuolucris tectas eorum præceptiones & ſenſa; atque ex prima hac laborū noſtrorum ingresſione de cæteris coniecturam facite. Mihi ſanè, dum Lyrici, qui & ipſi uarii ſunt, occurrunt ante alios, dū Lyricos excipiunt Comici, Comicis ſuccedunt Tragici, Tragicos Epici longo ordine conſequuntur, nō tam placidiſſimum Muſarum Chorum, quàm inſtructisſimam Athletarum aciem, intueri uideor: nec tam ad animum exhilarandum oblectandumque, quàm ad decertandum, ac uario difficilique certamine dimicandum, vocari. Huc accedit quòd quemadmodum Poetæ nunquam non peruolutandi ſunt in noſtro hoc ſtudio, ita etiam poemata ſæpè facienda, ac pangenda carmina, quæ cum per ſe omnia, tum maximè ob incredibilē ſtyli artificijque disſimilitudinem,

ſummam

summam industriã multiplicemque laborem a nobis desiderant. Vt omittam eodem tempore prouidendum esse diligenter, ut dum siue fabulam cum historia temperamus, eloquentiaue respergimus, siue poetica ornamenta oratorijs, tanquam coloribus purpuram aut umbris lumina, admiscemus, nec squalidum appareat Poema atque a communi dicendi genere minimè abhorrens: nec fucata & picta euadat oratio, ac numeris quàm decet astrictior. Cum enim multa sæpè ad Poesim ex historia & eloquentia, ad eloquentiam verò ex Poesi non pauca sint referenda, difficile profectò est sine summa quadam industria & vigilantia modum seruare in omnibus, ita ut nec popularem Oratorum vbertatem, siue etiam historiæ verecundiam, referat poema, nec Poetarum coloribus ac pigmentis nimis interdum coloretur oratio.

Iam verò historiæ, quam diu noctuque versare, quam scribere, quam explicare, huius artis est & facultatis, quis difficultates atque labores non pertimescat? dies me deficiat, Auditores, si vel mediocrem aliquam eorum partem non dicam orando explicare, sed numerando percensere velim. Etenim non annales solùm & commentarij, quorum tamen infinita est moles; euoluendi sunt; sed sæpè etiam theatra dispicienda, columnæ, arcus, signa quoque & lapides, icones ac simulacra, publicæ tabulæ, antiquitates ac monumenta omnia: quin eluuionum exustionumque veluti exuuias ruinasque ipsas inspicere atque æstimare necesse est. Qua etiam in re, quoniam temporum notatio atque ordo, præcipuus haberi solet historiæ custos, sæculorum ætatumque dignoscenda series: Olympiades ac lustra tenenda omnia: denique annorum quasi filum custodiendum perpetuò ac retinendum. Qua sanè re quid laboriosius excogitari possit ac difficilius, non satis uideo: cum præsertim in Græcorum Olympiadis ac Romanorum Consulibus & fastis non aberrare, aut Hebræorum antiquitates & annales cum Græcis, Græcos cum Latinis, coniungere, id verò operosissimum sit ac propemodum infinitum. Nam durissimus labor ille atque improbus quem

Doctor Humanitatis impenſiſſimè omnium impendere ſolet, uarijs hiſtoriarum, quin doctrinarum multarum, codicibus conferendis, vt edacis temporis obſiſtat iniurijs, atque immortale bellum cum mortalitate gerat, maior ſanè eſt quàm æſtimari aut coniectura informari poſſit.

Sed iam video in hac contentione pulcherrima virum humanitate politum vix dum e carceribus exiſſe, cum ob curriculi aſperitatem accliuitatemque viarum maiore pulueris ac ſudoris ui perfuſus cernitur, quàm plerique alij ſuo fermè decurſo ſpatio. Ita fit, ut quamuis non pauca percenſuerim de illius magnitudine facultatis, tot tamen ſuperſint ac tanta, vt mihi quodammodo videar à calce ad carceres reuocari. Sed veſtra nimirum in me attentè audiendo benignitas quæ hucuſque prouexit Orationem meam, eadem (vt ſpero) mihi præſto erit laboranti: nec me tanquam fluctibus ac tempeſtate obrui ac iactari ſinet: ſed tranquillum in portum inuehet & in tuto fœliciter collocabit. Ad inſtitutum itaque redeo. Iam enim expectatis, opinor, vt quoniam expoſui quas ſiue Poetæ ſiue Hiſtorici difficultates creant ſtudijs noſtris, eas quoque recenſeam quas ijſdem parit Orator. Ergo minimè dubium eſſe poteſt, quin ſiue ingentes ſint & graues, ſiue multiplices ac uariæ. cum enim linguæ volubilitas inanis ſit ac penitus irridenda, niſi ex pulcherrimarum rerum cognitione manet ac redundet Oratio, Philoſophiam propè omnem is complectatur oportet, qui ad eloquentiæ laudem aſpiret. Illa, illa enim, eſt humanæ Sapientiæ fons; illa laudandarum artium procreatrix & quaſi parens: illa denique benefactorum beneque dictorum omnium magiſtra optima. Ex Philoſophia itaque ſic hauriet priùs Orator, ut de temperantia, de animi magnitudine, de fide, de omni uirtutis genere; de gloria item, de pace, de honeſtate ac patriæ charitate grauiter & copioſè diſputare poſſit; ſic ſanè eam Philoſophiæ partem quæ ad mores ac uitam pertinet egregiè calleat neceſſe eſt. Tum verò, quoniam ſæpè fit ut ſiue ad Maiorum pietatem, auitamque Religionem retinendam cohortandi ſint ciues, ſiue ad ſanctimoniam bea-

tæque vitæ studium & cupiditatem excitandi, interdumque etiam inflammandi ad uitam ipsam aduersus Christiani nominis hostes fortiter profundendam, profectò Oratori diuina studia, Christianæque vitæ officia & instituta, non modò prætereunda non erunt, sed quantum occupatio vitæ patitur excolẽda. Nam cum de communi hominum iure, de priuatis gentium legibus, de æquitate ac iustitia uniuersa, sæpe incidat disputandi locus, nemo est qui non uideat hæc non posse sine iactura aliqua ignorari. Quanquam neque his finibus, etsi latissimis, Oratoris occupatio ac laborum moles & magnitudo continetur. Huic enim, ut interim Auditorum mentes vel excitare, vel sedare, denique pro ut ratio postulat commouere ualeat, animorum affectiones & motus, quotquot Natura homini inseruit ac tribuit, sunt pernoscendi: eadem de causa gentium ætatumque omnium mores propẽsionesque peruestigãdæ: tum verò quibus quisque impulsionibus & incitamentis pertentari ac tanquam machinis expugnari possit explorandum. Huic etiam custodienda est totius antiquitatis memoria & exemplorum quasi sylua debet esse subiecta: huic lepos quidam sermonis urbanitasque paranda, qua tanquam sale respergatur oratio: eidem memoria diligenter exercenda, atque inuentarum rerum custodiæ, quasi excubiæ quædam, perpetuò adhibenda. Quid plura? cum ad hæc omnia sese diligenter parauerit, exercuerit, instruxerit, noui adhuc laborum fluctus sese obijciunt. Etenim quemadmodum Optimi Imperatoris laudem minimè meretur ille qui strenuissimis delectis militibus, aciem non rectè instruere & ad extremam usque dimicationem regere ualeat; sic non parum ab Oratoris laude abesset, qui tot tantisque inuentis atque paratis, eadem pari diligentia collocare, atque ad finem egregiè sapienterque referre, ignoraret. Quapropter quæ inuenta fuerint, hæc suo quæque loco disponenda erunt & collocanda: tum idoneo uerborum sententiarumque delectu quasi vestienda; nec vestienda solùm, sed perpolienda, ornanda, illustrãda. Ad extremum sic pronuncianda erunt, ut motus, gestus,

uultus,totius denique corporis moderatio, ac vocis sonus & conformatio, præseferat dignitatem. Quæ sanè omnia ingentes siue ingenij ac Naturæ, siue Artis atque doctrinæ, siue vsus exercitationisque, copias præsidiaque requirunt. Vt propterea summus labor, innumeræ difficultates, immensus molestiarum cumulus, impendeat Oratori. Hi sunt Auditores, qui ex Oratorijs spatijs ad Humanitatis studia redundāt laborum fluctus. Qui tamen ne hic quidem consistunt: sed nouis adhuc accessionibus cumulantur, noua incrementa suscipiunt. Dum enim proposito sibi curriculo peragrato conquiescit Orator, nos ad nouos labores eosque Aethna grauiores reuocamur. Siquidem in tanta artis magnitudine & uarietate conceditur tandem Oratori ut eam Philosophiæ partem quæ in contemplatione posita est, bona cum uenia prætermittat. At ijs qui doctrinam tradunt Humanitatis, nulla propè in re tyrones esse licet ac rudes: nullius ingenuæ Artis ieiunos: nulla in disciplina hospites ac peregrinos. Nam ut omittam ei, qui siue soluta oratione siue carmine, non frigidè & oscitanter; sed ornatè, copiosè, atque intelligenter in primis; scribere aliquid uelit; ex reconditis Philosophorum fontibus haurienda esse permulta; profectò Humanitatis Doctor, nisi Philosophiam uniuersam perceperit animo, in Authoribus explicandis dubitatione sæpenumero æstuabit, & tanquam in salebris non sine rubore passim hærebit. Sed de hac re paulò post uberiùs fortasse & opportuniùs. Nunc porrò ut nonnulla me inuidia liberem, aliò compellenda est oratio nostra. Etenim permultos audire mihi uideor, atque oculis penè ipsis intueri, qui uehementer nobis repugnent: atque vt præclarum hoc industriæ ac dignitatis argumentum in suam laudem conuertant, artem illi suam & facultatem esse dictitent, quæ præ cæteris difficillimum aditum habeat. Quamobrem obiurgabit me Philosophus, quasi illius gloriæ existimationique inuideam: interdicto meum contendet Iurisconsultus, quòd in alienæ laudis segetem irruam: urgebunt quoque Medici, quasi uarios ac diuturnos præclaræ artis labores non æquo

animo æstimem: id ipsum clamabunt artifices nonnulli ijque industrij in primis at naui. Verùm is præ cæteris reclamabit, qui ad rerum diuinarum contemplationem incumbit: omninoque pugnabit iusto mihi sacramento secum contendere non licere. Ita demum, cùm singulæ artes propemodum & facultates in nos impetum fecerint, tum verò vniuersæ grauissimum nobis bellum intendent.

Ego verò Auditores, etsi istorum conatus aduersariorum non sperno, quin mihi eorum siue multitudinem, siue authoritatem, siue robur, intuenti, non mediocriter timendum esse intelligo; veruntamen inde mirificè recreor, quòd cum iustissimam causam tuear, tanquam è superiore loco mihi sit decertandum. Quapropter non grauatè, immò alacri animo, pugnam instituam. Quòd si Aduersarij vsque adeò multi sunt ac varij, vt mihi in præsentia propter temporis angustias omnibus obuiam procedere, & cum singulis congredi non liceat; illud saltem curabo, ut cum robustissimis statim fortissimisque congrediar. Quanquam cum ijs ipsis sic interim congrediar ac decertabo, vt quo telo fortasse robustissimos quosque deuicero, eodem prosternam debiliores ac fundam. Ita demùm (nisi me spes fallit) vno eodemque tempore de omnibus victoriam reportabimus.

Nunc itaque Philosophi ante alios, si placet, prodeant in medium, & quos in philosophico puluere sustinent ingentes labores, quasque ad philosophiæ metam contendentes, offendunt salebras, referant ex ordine omnes & patefaciant. At verò prodeunt illi, Auditores; & ad suam causam tuendam egregiè sanè instructi atque parati. Ac primùm quidem molestias commemorant atque labores, qui in Græcæ linguæ studio exhauriendi sunt, antequam penetrales Philosophiæ sedes peruadere liceat, ac pulcherrimam illius faciem propiùs intueri has enim molestias cum magnitudine & grauitate tum numero & uarietate ingentes esse dictitant ac propemodum infinitas. Quid multa? hoc vno labore plurimos a Philosophiæ studijs deterreri affirmant: multos etiam in mediis spatiis debilitari ac

frangi.

ſtangi. Ipſe verò, Viri Ornatiſſimi, etſi non eos contemno aut reprehendo qui ſine græcis literis Philoſophiam attingunt; attamen; quoniam a Græcis ingenuas diſciplinas omnes ac Philoſophiam imprimis habemus, libentiſſimè aduerſarijs concedo Græcam linguam ijs tenendam eſſe, qui nobiles in Philoſophia progreſſus habere, atque ad abditos illius focos penetrare; cupiunt. Quin etiam illud quoque ijs liberaliter concedo, Græcam linguam multi laboris ac ſudoris eſſe: atque innumeras pro illa moleſtias eſſe perferendas. Sed tamen hoc ipſum eſt quod Humanitatis ſtudium reddit longè arduum; hoc unde labores noſtri Philoſophiæ labores longo ſuperant interuallo. Siquidem Philoſophis Philoſophi legendi ſunt, qui minimè omnium Græcæ linguæ varietatem ſectantur, & ad Poetarum Oratorumue maieſtatem aſſurgunt, quin demiſſa pedeſtrique Oratione ſcribunt, atque vnum fermè idemque dicendi genus, hoc eſt ſimplex & æquabile, conſectantur. Contra verò qui nauant operam Humanitati, ijs ſanè, etſi Philoſophi quoque tractandi ſunt, in primis tamen legendi ſunt Oratores: verſandum cum Hiſtoricis: ad Poetas frequentiſſimè diuertendum: nullum denique ſcripturæ genus non euoluendum ac terendum eſt. quo fit vt incredibilis quædam ſcriptorum narietas ac miræ diſſimilitudinis authores tibi occurrant, qui non dictione ſolùm ac ſtylo, ſed verbis ipſis atque vniuerſo dicendi genere, inter ſe diſſideant. Sic tandem cum Græcos Oratores perlegeris, ad hiſtoricos hoſpes adhuc accedas: cumque hiſtoricos diu multumque tractaueris, in Poetas incurras, qui aliena quaſi lingua loquti uideantur. Sed quid oratores ab hiſtoricis, hiſtoricos à Poetis diſtinguo, cum ſæpiſſimè ipſorum ſiue oratorum ſiue hiſtoricorum tanta ſit in dicendo diſſimilitudo atque varietas, vt nouam ſemper maioremque induſtriam a nobis efflagitent? Nam de Græcis Poetis nihil attinet dicere; horum enim tanta eſt licentia, taliſque uarietas, vt nouum quiſque propriumque dicendi genus uideatur adinueniſſe; inſueta loquendi ratione, noua denique lingua ceciniſſe. Vt mihi quidem in hanc

rem

rem etiam atque etiam intuenti, Doctores Humanitatis laborare semper, ac perpetua quasi uentorum uarietate marisque tempestate iactari; Philosophi contra secundis semper ventis pacatoque mari vti, ac placidissimè nauigare videantur.

At iam & sentiunt, vt uideo, & fatentur Aduersarij maiorem nobis difficultatem, quàm sibi impendere ex Græcarum literarum studijs; ac si quæ ex huiusmodi difficultate paratur laus, hanc nobis integram concedunt & largiuntur. Verùm non demittunt idcirco animum; sed nouam subinde comparantes machinam, pugnam instaurant alacriores. Nam cum Philosophus (inquiunt isti) sensuum adminiculis ueritatem sibi indagandam proponat, mirum est quot quantique sint ei labores interim perferendi, siue sensuum imbecillitatem spectes, siue ueritatis ipsius obscuritatem. nam si sensus spectes, sunt ij tardi nuncij; impuri fontes, infidi satellites, imperiti Magistri, riuuli perexigui, ac desides administri: quin sæpè etiam non tam rerum uerarum spectatores, quàm fictarum molitores; nec tam ad veritatem duces quàm ad falsitatem. Quod si veritatem ipsam perpendas, vix vnquam certi quicquam statui, aut constanter definiri posse videtur; sunt enim abstrusa ferè omnia & inuoluta: tenebris omnia & dubitationum caligine circumfusa: denique cum veris tanta similitudine permista sunt falsa, ut nulla propemodum occurrat veritatis dignoscendæ & constituendæ ratio. Vt proinde non immeritò Anaxagoras nihil percipi aut teneri posse diceret, ac iure Democritus exclamaret, Veritatem in profundo esse demersam. Hæc isti, vt quam nobis ex difficultate laudem parare cœpimus, hanc veluti è manibus, si Deo placet, nobis extorqueant, ac sibi propè vendicent vniuersam. Sed non sinam Auditores, non feram, non patiar: immò verò pro ea tuenda & retinenda ad extremum vsque spiritum decertabo. Sint itaque angusti sensus ac tardi: nec tam veritatis, quàm opinionis, sæpè etiam falsitatis, administri: sit etiam abstrusa ueritas ac tenebris circumfusa; quin etiam, ut liberaliùs cum istis agam, animi

 quoque

quoque sint ad contemplandum imbecilli dum in hoc corporis gurgustio tenentur inclusi; veruntamen id totum laborum nostrorum magnitudinem declarat, & hanc ipsam eruditionem commendat. nā cur obsecro παιδείαν Græci, Latini eruditionem doctrinamque appellarunt nostra hæc studia Humanitatis, nisi quia artes omnes ac facultates quæ ad doctrinam eruditionemque pertinent, his studijs continentur? cur item ingenuæ disciplinæ, cur sapientiæ curricula, cur studia, cur literæ, nuncupantur, nisi quòd uniuersam ingenui viri scientiam, disciplinam, ornatum continent, & quicquid ad hominem liberaliter instituendum, perpoliendum, omni denique uirtutis ac sapientiæ genere imbuendum cumulandūque pertinet, id totum suppeditat cultus ac tractatio Humanitatis? Non ne fortasse M Tullius, quo neglecto negliguntur Humanitatis studia, tota hac doctrinæ varietate refertus est? Euoluite obsecro libros de Natura Deorum & de Diuinatione: legite quæ tum de Vniuersitate tum de Fato conscripsit, percurrite Academicas quæstiones ac Tusculanas Disputationes, & (ne consecter omnia) in pulcherrimum Scipionis Somnium mentem cogitationemque defigite: atque intelligetis horum lectionem cum liberalem eruditionem omnem, ac mediocrem saltem Philosophiæ uniuersæ cognitionem requirere: tum sæpè etiam ne hac quidem contentam esse; sed perfectam quandam & absolutam physiologiæ ac reconditissimarum artium notitiam postulare. Nam Plato, quem elegantiæ, vrbanitatis, eloquentiæ, Humanitatis ipsius siue fontem siue Magistrum meritò appellaueris, sine quo nostra hæc studia in squalore ac situ iacerent, è cuius spatijs (vt multa complectar paucis) extitit noster Cicero, difficile est iudicare an eloquentia magis excellat quàm sapientia, disputandi suauitate quàm subtilitate, orationis vbertate & copia, quàm doctrinæ magnitudine & varietate. Vel certè hæc omnia sic miscuit ac temperauit vt iure dicendi simul intelligendique grauissimus author habeatur: & mortales omnes quotquot eloquentiæ doctrinæue laude floruerunt, dicendi virtute ac sapientiæ gloria

superasse iudicetur. Iam me dies voxque deficiat, Auditores, si ex medijs Poetarum, Oratorum, Historicorum monumentis uaria proferre velim quæ sine Mathematicis Physicisue doctrinis, & (vt semel dicam) sine uniuerso Philosophiæ studio, explicari aut intelligi nullo modo possunt. Quibus sanè fit, ut qui in publicis gentium Gymnasijs politiorem literaturam tradunt, ac doctrinam profitentur Humanitatis, ijs onerandum complendumque sit pectus plurimarum maximarumque rerum scientia & vbertate: verissimeque dici possit cæteros in pulcherrimo hoc disciplinarum theatro eos imitari atque referre, qui siue lucta pugnant siue disco; aut saltu cursuue, vel etiam cæstu decertant. at verò Oratorem, ac multò magis Humanitatis eruditionisque Doctorem πένταθλον esse debere; quique nisi uniuerso quasi certaminis genere ualeat, ac Diophonem illum imitetur de quo Poeta,

Ἴσθμια καὶ Πυθοῖ Διοφῶν ὁ φίλωνος ἐνίκα
Ἅλμα, ποδωκείην, δίσκον, ἄκοντα, πάλην.

vix ac ne vix quidem ullam muneris partem cum dignitate ualeat sustinere.

Quæ cum ita sint, iam licebit animaduertere facultatem hanc nostram ne diuinæ quidem sapientiæ concedere cum de labore agitur. Nam si de dignitate sit sermo, si præstantia, si nobilitas reputetur, silent, ac libenter silent, nostra hæc studia, & cum ijs etiam disciplinæ reliquæ conticescunt. Sunt enim humanæ doctrinæ curricula ingenij, diuinæ, meta: ille gradus, hæ apex atque fastigium: vestibula illæ, hæ sacrarium: illæ administræ & ancillæ, hæ summum obtinent principatum. Quid plura? vbi diuinæ sapientiæ maiestas occurrit, ne sapientiæ quidem nomen tribuere audemus humanis doctrinis: sed diuinæ id totum libentissimè concedimus ac reseruamus. Sed tamen si labor, (ut dicebam) si difficultas, si sudor, expendatur, Ars hæc nostra laboriosissima haberi & dici vult, ac diuinis studijs non æquari solùm, sed paulò etiam anteferri: idque tùm propter illius muneris amplitudinē, ac nullis finibus circumscriptam varietatem, tum maximè quòd hanc ipsi inueni-

mus,discimus,comparamus:illam fermè diuinitùs accepimus,hausimus,expressimus. At enim,vide quid statuas. licet enim non a nobis inuenta sit cœlestis hæc sapientia sed accepta diuinitùs, nostrarum tamen partium est illam tum aduersus Christiani nominis hostes, nefariosque Catholicæ veritatis proditores,tueri ac propugnare; tum inter fideles ipsos tanquam stirpem optimam & generosam satu excolere & propagare. pro qua re dici uix potest quàm graues labores sustinendi sint. sunt enim primùm sacrosancta vtriusque fœderis decreta diligenter peruolutanda:ad quæ,nisi Hebraicæ & Græcæ linguæ scientia instructus accesseris,rerum diuinarum studiosus haberi quidem poteris,at perfectus Magister ac Doctor esse non poteris. Tum verò notandæ sunt quas ab Apostolis & Maioribus nostris per manus quasi traditas accepimus præceptiones, quibuscum Ecclesiæ Conciliorumque sanctiones,ac iuris Pontificij leges, iungendæ sunt. Sed & sanctorum Patrum scripta legenda, ac magna etiam & assiduitate & cautione legenda:simulque sacri scholarũ Doctores euoluendi,qui si non obruunt multitudine,at certè mirificè fatigāt ingenia subtilitate rerum. Ad hæc,cum authoritas Philosophorum non semper spernenda sit, nec contemnendæ rationes, Philosophia percipienda est vniuersa. Ad extremum,quoniam sæpè excitare testes oportet veritatis,ad Historicos non modò sacros sed & profanos est diuertendum. Quæ sanè omnia incredibilis oneris sunt ac laboris. Ego verò, Auditores,non modò fateor,sed profiteor,isthæc ei tenenda esse propè omnia,qui vniuersam Theologiæ rationem intelligenter tradere,& cum dignitate tueri uelit: præsertim verò,si,quoniam uariæ nobis cum Hebræis,cum Græcis nonnullis multæ,cum Hæreticis plurimæ, cum profanis Philosophis propemodum infinitæ,intercedunt dissensiones & controuersiæ, omnibus, quod perfectum Theologum decet, satisfaciendum sit. Sed non idcirco demitto animum aut contraho: quin mihi ipse gratulor tam ingentem istos suorum laborum molem nobis obijcere; vt si nostram maiorem esse ostendero,

dero, cæteræ quoque artes & facultates, quibus sine vlla dubitatione minor impendet labor, hanc nobis laudem tãquam iustissimum patrimonium relinquant. Sint itaque Hebraicæ literæ Theologo perdiscendæ, cum tamen, vt hoc liberaliter concedamus, ad studia Humanitatis nihil pertineant: attamen Hebraicæ literæ usque adeò simplices sunt & explicatæ, ita ornamenta propè omnia uarietatemque refugiunt, denique tam sedatè fluunt & æquabiliter, vt trimestri fermè studio contentæ sint. Quapropter plures a nobis extorquent annos minutissimæ quædam latini sermonis offensiones ac salebræ, quàm Hebraicæ literæ a Theologo menses requirant. Iam uerò de Græcis literis nihil attinet dicere: Theologo enim, perinde ac de Philosopho dicebamus, vnica, eaque plana satis ac simplex, addiscenda est lingua: nobis permultæ, atque illæ arduæ vndique & inuolutæ. ex quo fit ut Theologo quadrimestre studium abundè, nobis uix quadriennij labor, sufficiat. At iam facessat linguarum occupatio: rerum ipsarum difficultates ac momenta expendamus. Expendamus. Ac primùm, mea quidem sententia, non eius qui rerum diuinarum excolit studia, proprium est historiam conscribere: sed eruditionis est hoc totum & Humanitatis: quocirca dum annalibus conficiendis, historijs conscribendis, temporibus ac rebus propè omnibus digerendis, magnam laborum partem transmittit eruditionis studiosus, bona cum omnium uenia ab hoc onere abstinet Theologus. At enim historiæ scriptio uestra sit: vsus certè atque tractatio uobis est nobiscum communis. Ego uerò ne istud quidem omnino concesserim. Nam Theologus, si quando ab ipsis diuinorum oraculorum historijs digreditur & attingit alienas, eas quasi per transennam attingit, ac tanquam de uia ad illas diuertit. at nobis ad historias data opera ac toto pectore incumbendum: illi historia est veluti relaxatio, nobis labor & occupatio: ille, si quando labitur in historia, veniam inuenit facilè, cum id non propriæ artis ignoratione peccet, sed alienæ: nobis, quoniam propria tractamus, in historia labi turpissimum. Iam verò Philosophiæ studium

nos ſanè illi non inuidemus: ſed potiùs, quoniam ipſi etiam ad noſtrum munus cũ dignitate obeundũ, eruditum Philoſophorum puluerẽ attingere, & ſpatia illa peragrare, cogimur, tam nobili laborum conſorti gratulamur. Quod ſi fortè plus paulò ſibi in philoſophicis ſpatijs immorandum ſit, concedet, opinor, ut hoc ipſi hiſtoriæ occupationibus compenſemus: cum præſertim docuerim non annales modò & commentaria, ſed ſexcenta alia uetuſtatis monumenta, eſſe nobis peruolutanda, in quibus animum tanquam arcum ſumma contentione intendere & quaſi Herculeos labores exantlare opus ſit. At quid tandem dum iſti longo ordine proferunt decreta Conciliorum, ſanctiones Pontificum, Patrum tum veterum tum recentiorum lucubrationes, quaſque a Maioribus veluti per manus conſignatas accepimus præceptiones? Iſta ſane ſi euoluunt, ac diligenter euoluunt, rectè quidem illi faciunt & ſapienter: & quia magnum ac nobile exequuntur opus, magnam quoque laudem merentur. Sed tamen ipſe, quoniam non de doctrinæ præſtantia certamus in preſenti, ſed de laboris magnitudine, exponam ingenuè quod ſentio. Ergo ſint Conciliorum decreta Theologo pertractanda: tametſi, quoniam magna illorum pars obſoleuit uetuſtate, multa etiam ad ſacros Canones deriuata ſunt ac meliore digeſta ordine, erit quidem illorum lectio frugifera, ſed non omni ex parte neceſſaria. Sint etiam illi Pontificij iuris colenda ſtudia, licet, cum plurimæ illius ſanctiones ſint fori ac iudiciorum, quibus iuris interpres non Theologus præeſt, haud eſt quod in omnibus immoretur. ſuas quoque opportunitates habeat ſcholaſticorum, quos appellant, Doctorum tractatio: præſertim uerò quia ex diuinorum oraculorum Patrumque monumentis ſic lumen accipiunt, ut eadem frequenter dilucident & illuſtrent. quamuis hac etiam in re diligenter cauendum eſſet, ut ſi quæ ſunt curioſa potiùs quàm fructuoſa (ſunt autem apud aliquos curioſa plurima) ijs non facilè tempus tribueretur. nam qui ad nauſeam diſputant multa quæ tota ſunt Phyſici, atque utinam interdum non Dialectici, ij mihi ocio abuti videntur & literis. Denique

(vt de ijs taceam quæ a Maioribus tanquam per manus transmissa sunt præcepta: hæc enim cum Pontificijs fermè & sacrosanctis Ecclesiæ institutis permista sunt) sit necessaria sanctorum Patrum lectio, accuratissimeque colatur. verissimè enim dici potest, vbi scholarum cautiones illis adhibueris, ac debitum ordinem in ijsdem seruaueris, eorum lectionem frugiferam esse totam, atque ad benè beateque viuendum momentum habere maximum. Veruntamen non spinosis ille Grammaticorum tricis angitur passim: non perpetuis prosodiæ scrupulis & offensionibus cruciatur: non si linguæ desit celeritas, si vox sit exilis aut aspera, si latera non benè firma, si vultus reconditus ac tristis: non si crudior sit, si pituita redundet pectus aut bile; si gestus, motus, habitus, vniuersa corporis conformatio indecora videri possit & inuenusta. abest etiam & quamlongissimè abest a laboriosis Oratoriæ palæstræ exercitationibus, in quibus dum Naturam excolere, aut eius vitia corrigere, vel certè minuere, studet Orator, tædio (mihi credite) conficitur atque molestijs. Denique, ut omittam memoriæ fragilitatem, fastidiosas audientium aures & satietatem, & eorum qui obloquuntus murmur ac strepitus (quibus enim ad tenue elimanda sunt verba, ac politè eleganterque dicendum, ijs isthæc incrediliter officiunt) non ille uaria Orationis expectatione solicitatur, cuius euentus non tam ex rebus quàm ex auditorum pendet arbitrio: nec si impauidus appareat, impudens habetur & inuerecundus: aut si exalbescat & perturbetur, fractus animo iudicatur & debilitatus metu. Ad extremum non in condendo carmine summas illas Poetarum offendit angustias, nec numeris, modis, dictioni, moribus, fabulæ animo illigatur, vnde a sensibus abalienari; ne dicam furere ac de recto mentis statu deturbari uideatur. Quare, ne multis agam, sic statuo. Theologiæ doctrinam æquabilem esse ferè totam suique per similem, ac temperatam, inprimis & moderatam. Eloquentiæ, Poesis, totiusque Humanitatis studium esse longè uarium ac sui passim dissimile, totum denique actuosum laboribusque refertum. Vt proinde Theologus,

nisi alienæ laudi inuideat; hunc nobis gloriosi laboris campum relinquere debeat, pacatissimum: secumque cæteræ artes omnes ac facultates, quoniam non eas alit inuidia sed æmulatio, eandem nobis laudem libenti animo concedere, ac veluti fasces tantisper submittere debeant.

Sed sint ista: & quem tanti æstimare & cupidè adamare videris laboris campus, tuus sit totus: sed quorsum euadent, quem ad finem sese iactabunt, ingentes labores isti? num operosam hanc doctrinarum molem una difficultate terminabis? nulla ex tot tantisque laboribus ad vitam existent commoda, nullum decus, nulla laus, nulla voluptas? Immò verò honesta voluptas, vera laus, clarum decus, & quæ tot tantosque labores decent, ornamenta & commoda consequuntur. De quibus vtinam nouus mihi dies ad dicendum illucesceret, ut nec ego aures uestras oratione mea fatigatas, ac satietate defessas offenderem: nec uos me voce, lateribus, corpore toto debilitatum ac penè fractum audiretis. Sed alias forsitan illucescet, atque opportunior dabitur locus, unde in nouum hunc campum noua excurrat oratio. Interim tamen, ne promissis omnino defuisse videar, illud saltem dicam, liberalia hæc Humanitatis studia hominem (quod vel me tacente clamat nomen ipsum) morum asperitate atque barbarie, immo uerò mutarum propè animantiū stupiditate & feritate exuere: turpi ocio, fœdissimis cupiditatibus subtrahere, atque ad honestatem, ad gloriam, ad patriæ amorem & charitatem incendere. Denique, ut eius qui Humanitatis studijs atque ornamentis ad miraculum propè excelluit, uocibus vel potiùs excellenti præconio rem concludam, hæc studia adolescentiam alunt, senectutem oblectant, res secundas ornant, aduersis perfugium ac solatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.

Quæ cum ita sint, uos ornatissimi Adolescentes, quibus ad præclarissima Humanitatis studia incumbendum est hoc tempore, uidete obsecro quæ doctrinarum curricula ingressi estis. Indisertus enim ac mediocris ingenij & lite-

ratura

ratutæ Doctor (neque enim id inficiari audeo) vobis obtigit inpræsentia, atque vtinam non humilis & imperitus. Sed non uos mediocris industriæ studia aut humiles ingenij exercitationes suscipitis, sed longè maximas. Non imperitus est Princeps Peripateticorum Aristoteles, cuius Poetice aut etiam libri de arte dicendi uobis hoc anno audiēdi sunt: nec indisertus Plato ac M. Tullius, quos ad eloquentiæ metam contendentes una cum Aristotele magistros ac duces habebitis: sed omnium, quotquot post homines natos eloquentiæ laude floruerunt, facilè principes. Non uos humili loco atque obscuris parentibus orti estis, sed honestissimis, plerique etiam vrbe, familia, maioribus, Italia tota celeberrimis. Sed nec humilis est Academia ad quam tanquam ad optimarum artium mercaturam confluxistis, sed omnibus doctrinæ atque ingenij ornamentis nobilitata: nec denique angusta Vrbs aut ingloria, ad quā venistis; sed quæ antiquitate, Religione, nobilitate, &, vt dicam paucis, virtutis ac sapientiæ magnitudine, cum clarissimis Italiæ atque adeò totius Orbis terræ Ciuitatibus contendit ac certat. Ad extremum, quod me in tam arduo ac perdifficili munere mirificè sustentat ac recreat, non vulgarem ipsi de vobis spem concitastis, aut humilem apud vestrum amantissimos sustinetis expectationem, sed grauē, sed nobilem, sed magnificam. Vos enim instituit Vrbs hæc florentissima, siue potiùs hoc doctrinæ ac sapientiæ domicilium, hæc optimarum artium procreatrix, uos inquam suum decus, optimæ spei adolescentes, instituit ac fingit ad ornatissimas iuris prudentiæ laureas, ad præturas, ad amplissimos magistratus, ad clarissimarum vrbium ac prouinciarum administrationem & gubernacula: in primis uerò ad sacrosancta Christianæ Reip. munera, ad thyaram, ad purpuram, ad ipsam Petri authoritatem ac sedem. Nam quæ obsecro ætate hac nostra aut superiore, extitit Academia, quæ plures & illustriores siue Apostolicæ sedis Oratores, siue Antistites, Legatos, Cardinales, Pontifices Maximos Christianæ Reip. genuerit ac procrearit? Ergo agite lectissimi Adolescentes, & quoniam vobis tandem ex hoc

Gym-

Gymnasio tanquam ex palæstra in theatrum prodituris; ingenti expectationi satisfaciendum esse cernitis, colligite vos ipsos, ac celso alacrique animo omnes Gymnasij huius exercitationisque labores exantlandos suscipite: omninoque efficite, vt eos industriæ ac diligentiæ uestræ fructus reportetis, quos tum amplissima eloquentiæ totiusque Humanitatis studia, Authorum quibus operam daturi estis præstantia, Patriæ, maiorum, familiæque splendor, ingenij vestri ac liberalis educationis existimatio postulat: tum laudatissimæ huius Academiæ sapientia, ac religiosissimæ Vrbis maiestas, sed in primis Veneta Respublica & ciuitas, hoc est Pacis Iustitiæque domicilium, Italiæ firmamentum, Europæ decus, Terrarum Orbis miraculum, Christianæ Religionis præsidium & ornamentum, suo iure a uobis deposcit ac flagitat.

Dixi.

PATAVII,
Apud Franciscum Bolzettam.
Facta a Superioribus potestate.
Ex Typographia Laurentij Pasquati. 1600.